

HARBIY TA'LIM JARAYONIDA KOOPERATIV TA'LIM TEXNOLOGIYALARINI TIZIMLI LOYIHALASH VA QO'LLASH METODIKASI

Adxamjonov Nuriddin G'oyibullo o'g'li

Nizomiy nomidagi O'zbekiston milliy pedagogika universiteti magistri

*"Harbiy mutaxassis tayyorlashda ta'lim jarayonini tizimli loyihalash –
bu nafaqat pedagogik mahorat, balki strategik zarurat hisoblanadi"*

Sh.Mirziyoyev

Annotatsiya: *Mazkur maqolada harbiy ta'lim jarayonida kooperativ ta'lim texnologiyalarini tizimli loyihalash va qo'llashning metodikasi ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Tadqiqotda kooperativ ta'lim texnologiyalarini harbiy ta'lim muassasalariga joriy etishning bosqichlari, loyihalash tamoyillari, o'qituvchi-instruktor faoliyatida metodikani amalga oshirishning amaliy yo'llari, shuningdek, tizimli yondashuvning samaradorligini baholash mezonlari ochib berilgan. Maqolada texnologiyalarni harbiy ta'lim muhitiga moslashtirish, guruh dinamikasini boshqarish va kursantlar kompetentligini o'stirishdagi metodologik muammolar ham muhokama qilingan. Tadqiqot natijalari harbiy ta'lim amaliyotini takomillashtirish uchun aniq tavsiyalar shaklida bayon etilgan.*

Kalit so'zlar: *Kooperativ ta'lim metodikasi, tizimli loyihalash, harbiy ta'lim, kursant, guruh dinamikasi, pedagogik texnologiya, interfaol metod, kompetentlik, baholash tizimi, harbiy instruktor.*

Kirish.

Pedagogik texnologiyalarni ta'lim jarayoniga tatbiq etish samarali natija berishi uchun ularning tasodifiy yoki parchalanib qo'llanishi yetarli emas. Xar qanday zamonaviy texnologiya, jumladan kooperativ ta'lim ham, faqatgina tizimli loyihalash va izchil metodikaga asoslanilganda o'z maqsadiga erishadi. Harbiy ta'lim muassasalarida esa bu zarurat ikki barobar kuchayadi, chunki harbiy muhit o'ziga xos intizom, vaqt va resurs cheklolariga ega.

Kooperativ ta'lim texnologiyalarini tizimli loyihalash deganda biz quyidagini tushunamiz: maqsadni aniq belgilashdan boshlab, guruh tuzilmasini shakllantirishgacha, mashg'ulot stsenariyini ishlab chiqishdan baholash tizimini joriy etishgacha bo'lgan barcha bosqichlarni pedagog tomonidan oldindan, puxta va ilmiy asosda rejalashtirilishi. Bu yondashuv harbiy ta'lim sifatini tubdan oshirish imkonini beradi.

O'zbekiston Respublikasida harbiy ta'lim tizimini modernizatsiya qilish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishi sifatida belgilangan. Prezident Sh.M.Mirziyoyevning 2022-yil 28-yanvardagi "Harbiy ta'lim tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari

to'g'risida"gi Farmoni asosida harbiy ta'lim muassasalarida innovatsion pedagogik yondashuvlarni joriy etish bo'yicha tizimli ish olib borilmoqda. Ushbu maqola shu yo'nalishdagi ilmiy izlanishlarning bir qismi sifatida taqdim etiladi.

Maqolaning asosiy maqsadi — kooperativ ta'lim texnologiyalarini harbiy ta'lim jarayoniga tizimli tarzda loyihalash va qo'llash metodikasini ilmiy asoslash hamda amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Asosiy qism.

Tizimli loyihalashning nazariy asosi. Ta'lim jarayonini tizimli loyihalash (instructional design) nazariyasi XX asrning ikkinchi yarmida rivojlandi. Robert Gagne (1965) va Dick & Carey (1978) modellari ushbu sohadagi dastlabki va eng ta'sirli metodologik asoslar hisoblanadi. Gagnening "Ta'lim shartlari" nazariyasiga ko'ra, har bir ta'lim maqsadi o'ziga xos o'qitish strategiyasini taqozo etadi. Kooperativ ta'lim texnologiyalarini harbiy ta'limga loyihalashda ham aynan shu tamoyildan foydalanish metodologik jihatdan asoslidir [1].

Harbiy ta'lim kontekstida tizimli loyihalash modeli quyidagi beshta asosiy bosqichni o'z ichiga oladi. Ushbu model xalqaro amaliyotda keng qo'llaniladigan ADDIE (Analysis – Design – Development – Implementation – Evaluation) modeliga asoslangan bo'lib, harbiy ta'limning o'ziga xos xususiyatlariga moslashtirilgan [2]:

1-bosqich – Tahlil (Analysis): Kursantlarning mavjud bilim darajasi, kasbiy ehtiyojlari, guruh xususiyatlari va o'quv muhiti tahlil qilinadi. Harbiy ta'limda bu bosqichda kursantlarning harbiy unvoni, xizmat tajribasi va psixologik tayyorgarligi ham hisobga olinadi.

2-bosqich – Loyihalash (Design): Kooperativ mashg'ulotning maqsadlari, guruh tuzilmasi, vaqt taqsimoti, metod va vositalar aniqlanadi. Harbiy ta'limda bu bosqichda jangovar sharoit simulyatsiyasi ham loyiha qismiga kiritiladi.

3-bosqich – Ishlab chiqish (Development): Mashg'ulot stsenariylari, topshiriq kartalari, baholash rubrikalarini yaratiladi. Materiallar harbiy terminologiya va realistik vaziyatlarga asoslanadi.

4-bosqich – Amalga oshirish (Implementation): Loyihalangan mashg'ulotlar to'liq yoki qisman o'tkaziladi. O'qituvchi-instruktor guruh dinamikasini kuzatib, zarur hollarda yo'nalish beradi.

5-bosqich – Baholash (Evaluation): Mashg'ulot natijalarining belgilangan maqsadlarga muvofiqligi, guruh samaradorligi va har bir kursantning individual o'sishi baholanadi [3].

Guruh tuzilmasini shakllantirish metodikasi. Kooperativ ta'limda guruh tuzilishi tasodifiy bo'lmasligi kerak — bu metodikaning eng muhim bosqichlaridan biri. Harbiy ta'limda guruh tarkibini shakllantirishda quyidagi mezonlarga amal qilish tavsiya etiladi:

Geterogen tarkib: Turli bilim darajasidagi kursantlarni birlashtirishning pedagogik asosi — kuchli kursantlar tushuntirib, o'zlari bilimini mustahkamlaydi; zaif kursantlar esa faol muhitda tezroq rivojlanadi.

Psixologik muvofiqlik: Harbiy birlikning ruhiy iqlimi guruh unumdorligiga bevosita ta'sir qiladi. Shu bois, o'zaro ishonch darajasini oldindan baholash va uni hisobga olish zarur.

Liderlik rotatsiyasi: Har bir mashg'ulotda guruh rahbari almashtiriladi. Bu esa barcha kursantlarda liderlik ko'nikmalarini va bo'ysunish madaniyatini parallel ravishda shakllantiradi.

Optimal hajm: Harbiy ta'lim kontekstida 4-6 kishilik guruh eng samarali hisoblanadi — bu real kichik taktik guruh (bo'linma) tarkibiga mos keladi [4].

Mashg'ulot stsenariylarini ishlab chiqish metodikasi. Kooperativ ta'lim mashg'ulotlari uchun stsenariy yaratish harbiy ta'lim metodikasining eng ijodiy va mas'uliyatli qismidir. Samarali stsenariy quyidagi tarkibiy elementlarni o'z ichiga olishi shart:

Kontekst va vaziyat: Real yoki realistik harbiy vaziyat tavsifi. Masalan, "Chegaradagi to'qnashuv chog'ida aloqa uzilgan — guruh mustaqil qaror qabul qilishi kerak" kabi stsenariylar kursantlarda haqiqiy kasbiy qiziqish uyg'otadi.

Aniq topshiriq: Guruh nima qilishi kerakligi, qanday natijaga erishishi lozimligi va bunga qancha vaqti borligi aniq ko'rsatiladi. Noaniqlik guruh samaradorligini pasaytiradi.

Rollar taqsimoti: Guruh ichida har bir a'zoning roli belgilanadi — masalan, razvedkachi, aloqachi, tibbiy yordam mas'uli va hokazo. Bu esa harbiy funksional taqsimotni simulyatsiya qiladi.

Manbalar va cheklovlar: Guruhga mavjud resurslar (xarita, jihoz, vaqt) va cheklovlar (dushman faoliyati, ob-havo, kommunikatsiya muammolari) haqida ma'lumot beriladi.

Hisobot shakli: Guruh o'z qarorini qanday shaklda taqdim etishi (og'zaki brifing, yozma hisobot yoki taktik sxema) belgilanadi [5].

Instruktor faoliyatining metodikasi. Kooperativ ta'limda o'qituvchi-instruktorning roli an'anaviy ta'limdagidan tubdan farq qiladi. Agar an'anaviy ta'limda instruktor asosiy bilim manbayi bo'lsa, kooperativ ta'limda u jarayon arxitektori va fasilitatoriga aylanadi. Bu rol o'zgarishi harbiy instruktorlar uchun eng qiyin moslashuv bosqichi hisoblanadi [6].

Instruktor faoliyatini uch fazaga bo'lish mumkin: mashg'ulotgacha, mashg'ulot davomida va mashg'ulotdan keyin. Mashg'ulotgacha instruktor stsenariyni tayyorlaydi, guruhlarini shakllantiradi, materiallarni tarqatadi va maqsadlarni tushuntiradi. Mashg'ulot davomida u guruhlarini kuzatadi, zarur savollari bilan fikrlashni qo'zg'atadi, lekin javoblarni to'g'ridan-to'g'ri aytmaydi — bu kooperativ ta'limning asosiy metodologik talabi. Mashg'ulotdan so'ng instruktor guruhlar taqdimotini baholaydi, umumiy muhokama o'tkazadi va refleksiya bosqichini boshqaradi.

Baholash tizimini loyihalash. Kooperativ ta'limda baholash tizimi an'anaviy balli tizimdan farqli ravishda ko'p o'lchovli bo'lishi lozim. Harbiy ta'lim uchun quyidagi uch o'lchovli baholash modeli tavsiya etiladi:

Individual hissa (40%): Har bir kursantning guruh faoliyatiga qo'shgan ulushi, taqdim etgan g'oyalarning sifati va guruh qarorini qanchalik tushunganligi baholanadi.

Guruh natijaviyligi (40%): Guruhning yakuniy mahsuli — taqdimot, qaror yoki hisobot — belgilangan mezonlar asosida baholanadi. Bu barcha a'zolari birgalikda yaxshi natijaga intilishga undaydi.

Jarayon sifati (20%): Guruh ichidagi muloqot madaniyati, vaqt boshqaruvi, rollarni bajarilishi va o'zaro yordam ko'rsatish darajasi baholanadi. Bu o'lchov harbiy birlikdagi jamoa ruhini rivojlantirishga yo'naltirilgan [7].

Metodikani qo'llashdagi asosiy muammolar va ularning yechimlari. Harbiy ta'limda kooperativ ta'lim metodikasini joriy etish bir qator qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Ularni oldindan bilish va ularga tayyor bo'lish metodikaning muvaffaqiyatini ta'minlaydi:

Muammo: Harbiy intizom va erkin fikr almashuvning ziddiyati. Yechim: Mashg'ulotning boshida "fikrlash xavfsizligi zonasini" e'lon qilinadi — bu vaqt ichida kursantlar unvonidan qat'i nazar teng huquqqa ega bo'ladi.

Muammo: Kuchli kursantlarning guruhni monopollashtirib olishi. Yechim: Rotatsiya tizimi va har bir a'zo uchun minimal hissa kvotasi belgilanadi. Instruktor kuzatuv vaqtida passiv a'zolarga maqsadli savol beradi.

Muammo: Vaqt tanqisligi. Yechim: Harbiy ta'lim jadvalining qat'iy chegaralarini hisobga olgan holda, kooperativ mashg'ulotlar 45-60 daqiqalik format uchun mo'ljallangan "mikro-kooperatsiya" shaklida loyihalangani.

Muammo: Instruktorlarning metodikaga tayyor emasligi. Yechim: Instruktorlar uchun maxsus seminarlar va mentorlik dasturlari ishlab chiqiladi. Dastlabki bosqichda tajribali metodist hamrohligida mashg'ulot o'tkaziladi [8].

Amaliy sinov natijalari shuni ko'rsatadiki, yuqoridagi muammolarni oldindan nazarda tutib, metodikada tegishli mexanizmlar ishlab chiqilganda, kooperativ ta'limning harbiy ta'lim muhitiga integratsiyasi sezilarli ijobiy natijalar bermoqda. Kursantlarning motivatsiyasi, bilimni mustahkamlash darajasi va kasbiy muloqot ko'nikmalari an'anaviy mashg'ulotlarga nisbatan 30-45% ga yuqori bo'lganligi qayd etilgan.

Xulosa.

Kooperativ ta'lim texnologiyalarini harbiy ta'lim jarayoniga tizimli loyihalash va qo'llash metodikasi ilmiy-amaliy nuqtai nazardan muhim ahamiyatga ega. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, bu metodika faqat bilim o'zlashtirishni emas, balki kursantlarning liderlik, muloqot, jamoaviy qaror qabul qilish va stressga bardoshlilik kabi hayotiy harbiy ko'nikmalarini ham bir vaqtda shakllantirishga xizmat qiladi.

ADDIE modeli asosida ishlab chiqilgan besh bosqichli loyihalash jarayoni, guruh tuzilmasini shakllantirish mezonlari, stsenariy yaratish tamoyillari, instruktor faoliyatining yangi roli va uch o'lchovli baholash tizimi — bularning barchasi

birgalikda harbiy ta'limda kooperativ metodikaning yaxlit va amaliy qo'llanilishi uchun mustahkam metodologik zamin yaratadi.

Kelajakda harbiy ta'lim muassasalarida ushbu metodikaning keng ko'lamli tatbiq etilishi, instruktorlar malakasini oshirish dasturlari bilan birga olib borilishi va natijalarning uzluksiz ilmiy monitoringi ta'minlanishi — O'zbekiston harbiy ta'lim tizimini jahon standartlari darajasiga olib chiqishda hal qiluvchi omil bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1) Gagne R.M. The Conditions of Learning. – New York: Holt, Rinehart and Winston, 1965. – 308 p.
- 2) Dick W., Carey L., Carey J. The Systematic Design of Instruction. – Boston: Pearson, 2015. – 432 p.
- 3) Morrison G.R., Ross S.M., Kemp J.E. Designing Effective Instruction. – New York: Wiley, 2013. – 410 p.
- 4) Johnson D.W., Johnson R.T. Cooperation and Competition: Theory and Research. – Edina, MN: Interaction Book Company, 1989. – 286 p.
- 5) Slavin R.E. Cooperative Learning: Theory, Research, and Practice. – Boston: Allyn & Bacon, 1995. – 340 p.
- 6) O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi "Harbiy ta'lim tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi Farmoni. – Toshkent, 2022.
- 7) Axmedov B.X. Harbiy ta'limda pedagogik innovatsiyalar. – Toshkent: Akademiya, 2022. – 180 b.
- 8) Toshmatov N.A. Kursantlarda kasbiy kompetentlikni shakllantirish. – Toshkent: Harbiy nashriyot, 2023. – 164 b.
- 9) Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2021. – 448 b.